

Verschijningsvormen van ondermijning in woonwijken

Rapportage voor wijkprofessionals en gemeenten

datum 6 juni 2019

auteurs Van den Tillaart, J., Stuurman, J., Kolthoff, E., & Kokkeler, B.

© 2019 Expertisecentrum Veiligheid Avans Hogeschool
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd,
opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige
vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of
op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorwoord

In 2018 verrichte het Expertisecentrum Veiligheid (EV) van Avans Hogeschool, in opdracht van de gemeente Tilburg, onderzoek naar signalen die wijzen op mogelijke verschijningsvormen van ondermijning in de woonwijken van Tilburg.

Voor u ligt de rapportage van dit onderzoek die specifiek is geschreven voor andere gemeenten en wijkprofessionals (politie, handhaving, wijkteams, jeugdzorgwerkers enzovoorts).

In deze publicatie beschrijven we op basis van ervaringsgegevens van wijkprofessionals en de wetenschappelijke literatuur vijf mogelijke gevolgen van ondermijning in woonwijken en gaan we na hoe die vijf mogelijke gevolgen zichtbaar worden in de wijken van Tilburg.

Het doel van deze rapportage is om onze inzichten over verschijningsvormen van ondermijning in woonwijken onder een bredere doelgroep te delen.

Expertisecentrum Veiligheid
6 juni 2019

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
1 Ondernijning in woonwijken	5
2 Ontstaan van een subcultuur in de wijk	7
3 Ontstaan van machtsovername in de wijk	10
4 Ontstaan van kwetsbare groepen burgers	12
5 Ontstaan van beeldvorming dat misdaad loont	16
6 Ontstaan van oneerlijke concurrentie	18
7 Overzicht van verschijningsvormen	20
8 Tenslotte	22
Bijlage 1 - Verantwoording van het onderzoek	23
Bijlage 2 - Overzicht van respondenten	24
Bijlage 3 - Literatuuroverzicht	25

1 Ondermijning in woonwijken

Ondermijning staat de afgelopen jaren volop in de belangstelling en vele overheidspartijen houden zich bezig met de aanpak ervan. Tegelijkertijd zien we dat deze overheidspartijen vaak uiteenlopende definities en beelden hebben over wat exact tot ondermijning gerekend moet worden.

Ook de wetenschappelijke literatuur over dit onderwerp is niet eenduidig, maar geeft wel een nadere inkadering om te bepalen waar we het nu eigenlijk over hebben. Zo stellen Tops en Van der Torre (2015) dat ondermijning vormen van criminaliteit omvat die gepaard gaan met zaken als:

- Aantasting van de gezagspositie van bestuur en politie;
- Aantasting van vertrouwen onder frontlijnwerkers;
- Sluipende maatschappelijke acceptatie van misdaad(geld);
- Aangetaste marktwerking;
- Aantasting van instituten die zich richten op legale kansen.

Belangrijke elementen van ondermijning in woonwijken zijn in ieder geval dat er sprake is van ontwrichting van de samenhang in een wijk en dat er sprake is van de aantasting van de gezagspositie van de overheid.

Ook binnen de gemeente Tilburg wordt een grote diversiteit aan delicten in verband gebracht met ondermijnende criminaliteit. Maar, zo stellen vertegenwoordigers van de gemeente Tilburg, de delicten die prevaleren zijn hennepcultuur en de productie van synthetische drugs. De argumenten die daarvoor worden gegeven zijn dat het delicten zijn die (in Tilburg) qua omvang over de jaren heen relatief stabiel zouden zijn en het bovendien delicten zouden zijn die het grootste ondermijnende effect op de lokale samenleving zouden hebben. Veel van de andere criminele activiteiten zijn een afgeleide of gevolg van deze primaire delicten, aldus de vertegenwoordigers. Sommige delicten worden immers niet gepleegd als doel op zich, maar hebben een faciliterende functie bij de uitvoering van andere delicten. In die zin kan ondermijnende criminaliteit hoofdzakelijk (ook) gezien worden als een gevolg van georganiseerde criminaliteit. In de logica van het criminele bedrijfsproces, dient een persoon die bijvoorbeeld zijn geld verdient met het telen van hennep uiteindelijk het verdiende geld wit te wassen. Het witwassen is dan geen doel op zich, maar vooral een noodzakelijk kwaad om het verdiende geld te kunnen gebruiken.

Het plegen van delicten vraagt menskracht en samenwerking. Hiervoor geldt ook weer dat sommige delicten worden gepleegd om bijvoorbeeld mensen als productiemiddel in te zetten, bijvoorbeeld in het geval van mensenhandel. Andere delicten in relatie tot het organiseren van menskracht worden gepleegd om mensen onder druk te zetten om iets te doen of na te laten. Denk daarbij aan delicten als bedreiging, afpersing, intimidatie en mishandeling.

Ook volgens Lam, Kop en Van der Wal (2018) is ondermijning een begrip met een bredere betekenis, in die zin dat de focus zich hierbij meer richt op de maatschappelijke gevolgen van criminaliteit.

Een zoekrichting om meer zicht te krijgen op ondermijning in woonwijken zou zich dus niet primair moeten richten op het in kaart brengen van de criminele gedragingen zelf, maar juist op de ondermijnende effecten die hiervan het gevolg zijn in de (woon)wijken in Tilburg. Gegeven het uitgangspunt dat voor dit onderzoek de ondermijnende effecten met name gezocht zouden moeten worden in gevolgen voor rechtsstaat en de maatschappelijke verhoudingen, is de volgende werkdefinitie van ondermijning vastgesteld:

"Ondermijning omvat alle georganiseerde criminele gedragingen die een bedreiging vormen voor de rechtstaat en de maatschappelijke verhoudingen."

Focus op vijf ondermijnende effecten

Het onderzoek in Tilburg richtte zich dus niet zo zeer op specifieke vormen van georganiseerde criminaliteit, als wel op ondermijnende gevolgen in woonwijken van die georganiseerde criminaliteit. De gedachte is dat wanneer deze ondermijnende effecten zichtbaar gemaakt worden, het ook het totaalbeeld van de mate van ondermijning en ondermijnende criminaliteit in de woonwijken versterkt.

Op basis van literatuur en samen met vertegenwoordigers van de gemeente Tilburg is in interviews en in een tweetal werksessies vastgesteld welke hoofdcategorieën van ondermijnende effecten zich zouden kunnen voordoen in woonwijken. Deze vormden het uitgangspunt voor de verdere zoektocht naar signalen van ondermijning. Voor een verdere inhoudelijke toelichting verwijzen we naar de opvolgende hoofdstukken.

De ondermijnende effecten waarop het onderzoek zich richtte zijn:

- Het ontstaan van een subcultuur: niet erkennen van overheidsgezag;
- Het ontstaan van machtsovername in de wijk;
- Het ontstaan van kwetsbare groepen burgers;
- Het ontstaan van beeldvorming dat misdaad loont;
- Het ontstaan van oneerlijke concurrentie.

2 Ontstaan van een subcultuur in de wijk

Binnen de criminologie wordt de term subcultuur sinds de jaren '50 van de vorige eeuw gebruikt om *sociale deviantie* te duiden. Het gaat daarbij voornamelijk om de aanwezigheid – of ontwikkeling – van normen- en waardenpatronen die afwijken van de dominante cultuur. Subculturen worden in deze context voorgesteld als verklaring voor delinquent gedrag van gemarginaliseerde groepen burgers. In deze opvatting wordt criminaliteit gezien als een subcultureel fenomeen georganiseerd rondom symbolische communicatie, gedeelde normen en collectieve identiteit (McLaughlin & Muncie, 2001).

In 1955 ontwikkelde Albert Cohen de theorie van de deviante subcultuur, om criminaliteit onder specifiek jongeren te verklaren. Volgens de theorie van Cohen ontstaat de deviante subcultuur voornamelijk in wijken die in sociaal opzicht (relatief) gedeprimeerd zijn. De schaamte van mensen voor het zich bevinden in de marge van de samenleving levert volgens Cohen spanning op die gebaseerd zou zijn op een gebrek aan zelfrespect.

Binnen de deviante subcultuur zoeken individuen verbinding met lotgenoten en verwerpen zij gezamenlijk de kernwaarden van de dominante groep. In de nieuw ontstane subcultuur ontstaan nieuwe statuscriteria en regels waaraan leden zich dienen te houden. Naast een verwerping van de regels van de dominante cultuur, wordt door een subgroep van wijkbewoners een eigen systeem van normen en waarden geschapen. Dit kan zich bijvoorbeeld uiten in het ontstaan van een gesloten gemeenschap die zichzelf bedruipt met crimineel verdiend geld en er eigen normen op nahoudt, waarin eigenrichting en disciplineren van de gemeenschap plaatsvindt op basis van hiërarchie. Criminele buurtbewoners erkennen openlijk het bestaande overheidsgezag niet en geven hiermee het signaal aan niet-criminele buurtgenoten dat dit conformeren aan het lokale gezag ook niet nodig of zelfs onwenselijk is.

In deze deviante subcultuur worden normen en waarden van de dominante cultuur niet alleen verworpen, maar worden de algemeen geldende normenkaders als het ware 'omgedraaid'. Dit leidt tot het positief bekrachtigen van normovertredingen door leden van de subcultuur. Cloward en Ohlin (1961) wijzen in deze context op de ongelijke toegang tot maatschappelijk geaccepteerde doelen. In tegenstelling tot Cohen stellen zij dat criminaliteit in hun visie vooral dient als alternatief middel om deze maatschappelijk geaccepteerde doelen – zoals het verkrijgen van materiële welvaart – te bereiken. Binnen de omgeving van de subcultuur dient crimineel gedrag voornamelijk een utilitair doel en worden voornamelijk vermogensdelicten gepleegd om te 'compenseren' voor de als ongelijk ervaren kansenstructuur in de maatschappij. Het niet naleven van bestaande regels en voorschriften, maar ook het aanvullen van legale inkomsten met illegale verdiensten, kunnen op deze wijze verklaard worden.

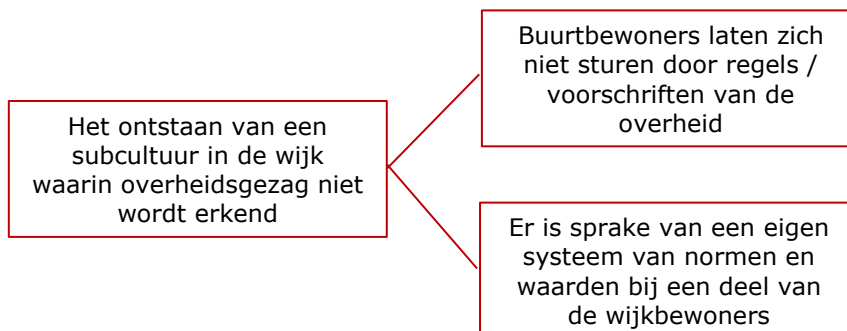

Bovenstaande inzichten zijn ook te herkennen in meer recent uitgevoerd onderzoek door Moors en Spapens (2017). Het behoren tot een subcultuur wordt aangemerkt als een van de risicofactoren voor intergenerationele overdracht van crimineel gedrag. Het onderdeel uitmaken van een deviante subcultuur zou daarnaast gepaard gaan met een afkeer van gezag. Deze subcultuur kan zowel geografisch ingericht zijn (gebonden aan bijvoorbeeld een wijkniveau) als in de vorm van een (familie)netwerk (verspreid over regio, land of internationaal). Wat bindend is, is dat de gedeelde normen en waarden afwijken van de geldende normen en waarden in de burgermaatschappij. Moors en Spapens (2017) geven in dit kader aan dat het vooral de gewenste vrijheid is om zelf te bepalen wat men wel en niet wil doen, zorgt voor een agressieve, ontwijkende of manipulatieve houding ten aanzien van 'lastige instituties'.

Mogelijke verschijningsvormen in de woonwijken

Vanuit het eerdere gepresenteerde denkkader rondom ondermijning in woonwijken (hoofdstuk 1), was het voor de gemeente Tilburg met name interessant om na te gaan in hoeverre er een subcultuur ontstaat waarin overheidsgezag niet wordt erkend. Op basis van de theoretische duiding is er voor gekozen om in interviews en groepsgesprekken samen met wijkprofessionals en medewerkers van de gemeente te verkennen welke verschijningsvormen er zijn die indiceren dat:

- (1) Buurtbewoners zich niet laten sturen door regels / voorschriften van de overheid;
- (2) Er sprake is van een eigen systeem van normen en waarden bij een deel van de wijkbewoners.

Wijkprofessionals in Tilburg lopen in de dagelijkse praktijk tegen situaties aan waarin overheidsgezag niet erkend lijkt te worden. Een hele concrete uitingsvorm daarbij is dat buurtbewoners soms bouwen of verbouwen zonder daar een vergunning voor aan te vragen. Een wijkprofessional geeft aan: *"de afgelopen jaren zie ik in de wijk allerlei bouwsels verschijnen, zoals dakkapellen en schuurtjes waarbij dan achteraf blijkt dat die zonder omgevingsvergunning niet gebouwd hadden mogen worden"*. Een variant daarvan is het plaatsen van objecten in de openbare ruimte zoals zwembaden en containers, al dan niet als tijdelijk speeltoestel voor kinderen. Ook voorschriften van woningbouwcorporaties worden soms moedwillig en ogenschijnlijk zonder bedenking overtreden. Bijvoorbeeld in een geval waarin een buurtbewoner zijn binnentuin verbouwde tot een kleine kroeg en daar meende recht op te hebben. Tot slot wordt als voorbeeld genoemd dat er een heersende moraal lijkt te ontstaan dat het behalen van je autorijbewijs niet noodzakelijk is om daadwerkelijk een auto te besturen. De opinie zou zijn dat je zolang je jezelf vaardig vindt in het besturen van een voertuig, het niet noodzakelijk is om dat te laten toetsen door een overheidsinstantie.

Ook voor het mogelijk ontstaan van een eigen normen- en waardenstelsel in de wijk, noemen de wijkprofessionals vele voorbeelden. Deze voorbeelden laten zich in

twee varianten categoriseren. De eerste variant is die van de wijze waarop het eigen normen- en waardensysteem van wijkbewoners zich manifesteert richting externen, waaronder wijkprofessionals, gezagsdragers en gevestigde instanties. Voorbeelden daarvan zijn dat er (bijvoorbeeld in het geval wanneer gezagsdragers bewoners aanspreken op hun gedrag) openlijk wordt getwijfeld aan de positie en/of het gezag van de professional, soms zelf uitlopend in provocaties en intimidaties op de persoon zelf. Een ander voorbeeld is de meer algemeen heersende beeldvorming over instanties. Zo wijst een van de respondenten op het beeld dat er in sommige wijken en onder sommige bewoners heerst over de jeugdzorg: *"Jeugdzorg, die komen om je kind te halen en uit huis te plaatsen"*. De hulpverlenende rol van de gevestigde instanties lijkt niet te worden erkend (vergelijk: Moors & Spapens, 2017).

De tweede variant is de wijze waarop het normen- en waardensysteem zich intern, binnen de gemeenschap, manifesteert. Respondenten benoemen daarbij de volgende voorbeelden:

- *"Geld verdienen is op alle manieren geoorloofd"*, met als verschijningsvormen illegale prostitutie, productie en handel in (soft)drugs, broodfokken, internetfraude en de handel in namaakartikelen;
- Razendsnelle onderlinge communicatie en imitatie (*"de tam-tam gaat snel"*), bijvoorbeeld over de wijze waarop snel (en eventueel met een lage pak kans) geld te verdienen is;
- De opvatting dat school je niet de echte levenslessen brengt (*"wat leer je daar nou"*), met als gevolg een hogere mate van voortijdige schooluitval;
- Enige vorm van stigmatisering wanneer de kop boven het maaiveld wordt uitgestoken, bijvoorbeeld indien een zoon/dochter een hoge opleiding volgt of afrondt;
- En uitkeringsafhankelijkheid als de heersende *status quo* in de wijk.

Tot slot wijzen respondenten op de sterke interne gerichtheid van sommige wijken. De sociale binding (cohesie) is dermate sterk en intern gericht dat buitenstaanders, waaronder wijkprofessionals, weinig tot geen grip (kunnen) krijgen op de wijk. De heersende moraal is in die gevallen: *"we lossen het zelf wel op"* en *"we hebben jullie niet (meer) nodig"*. Een dergelijke moraal zou onder andere heersen in de wijk Groenewoud en in sterke mate historisch gegroeid zijn (vergelijk: Tops & Tromp, 2016; Tops, 2018). Op die wijze, zo benoemen de respondenten, staat de overheid voor een belangrijk deel buitenspel en maakt het geen onderdeel meer uit van de cultuur van de buurt. Het zou tevens, zo geven respondenten aan, een verklaring kunnen zijn voor de lage aangifte- en meldingsbereidheid in de buurt.

3 **Ontstaan van machtsovernamen in de wijk**

Theoretische duiding

Het tweede ondermijnende gevolg van georganiseerde criminaliteit kan zijn dat er een zeker vorm van machtsovernamen in een wijk ontstaat. Denk daarbij aan specifieke personen die in informele zin de dienst uitmaken in de wijk. De machtsovernamen van een wijk kan deels tot uiting komen in (stelselmatige) vormen van intimidatie door wijkbewoners richting anderen. We beschrijven dit in hoofdstuk vier. Aanvullend daarop wijzen respondenten van het onderzoek erop dat er sprake kan zijn van criminelen die de functie van de overheid overnemen, bijvoorbeeld in termen van geldschietster of beschermer in de buurt. Hierbij wordt het beeld geschetst van 'criminele weldoeners' (Bruinsma et al., 2018) die op informele wijze gezag kunnen uitoefenen in een woonbuurt en soms ook criminele wederdiensten verlangen. Naast het ontstaan of in stand blijven van een criminele subcultuur, wordt hiermee het signaal aan de rest van de buurtbewoners gegeven dat 'misdaden loont' (zie ook hoofdstuk 5).

Het ondermijnende effect van machtsovernamen in de wijk is ook terug te vinden in recent (wetenschappelijk) onderzoek. Kuldova (2017) onderzocht in een meta-studie (gebaseerd op voorbeelden uit Italië, Amerika, Colombia, Mexico en Noorwegen) het fenomeen van filantropie door (bedrijfs)elites en outlaws. In de studie beschrijft Kuldova het spanningsveld dat ontstaat is tussen private criminele activiteiten en publiek gewin in samenlevingen. Ze stelt dat door de terugtrekkende beweging van overheden op veel terreinen, die gepaard is gegaan met een overdracht van verantwoordelijkheden op voorheen publiek voorzieningen (van staat naar maatschappij) en een sterke individualisering, er een potentieel machtsvacuüm gecreëerd is in gemeenschappen. Dit machtsvacuüm biedt verschillende belanghebbenden en groeperingen de kans om onderdeel uit te gaan maken van de zogenaamde *governance* van een gemeenschap. Dit gat wordt gevuld door legitieme instellingen als, NGO's, bedrijven en multinationals, maar in sommige gevallen ook – zoals voorbeelden in Italië, Mexico en Colombia hebben laten zien – door criminele groeperingen. De criminele groeperingen bieden bijvoorbeeld beveiliging aan mensen in de samenleving waar de staat dit niet meer biedt. Niet zelden om daar wederdiensten voor te ontvangen.

Kuldova (2017) trekt een parallel tussen bovenstaand fenomeen en het opkomen van filantropie bij bedrijven en criminele organisaties om de informele macht die men verkregen heeft, te legitimeren. Een voorbeeld dat Kuldova aanhaalt is dat de 200 Hells Angels tijdens kerst 1973 in Los Angeles naar het gemeentehuis reden om vrachtwagens vol aan speelgoed te doneren voor minder bevoorrechte kinderen. Wat aangemerkt wordt als een succesvolle aanpak om het publiek voor de motorclub te winnen, terwijl aan de andere kant de publieke instellingen en media hen steeds actiever als criminele organisatie bestempelden. Kuldova beschrijft dat dit op veel plekken een succesvolle strategie is geweest en hen een helden status heeft gegeven onder mensen die gedisillustioneerd zijn geraakt binnen de samenleving. Ook onder mensen die zeer goed weten dat diezelfde 'bad boys' betrokken zijn in criminele activiteiten maar hen desondanks bejubelen.

Recent verscheen een publicatie in de reeks Politie en Wetenschap (Bruinsma et al., 2018) waarin expliciet wordt ingegaan op Nederlandse voorbeelden van 'weldoenerschap'. Naast weldoenerschap richting sportverenigingen, goededoelenstichtingen, evenementen en de zorg, gaan de auteurs expliciet in op de variant 'Wijkkoningen'. Het gaat om criminele personen die in achterstandswijken een groot aanzien genieten.

Kenmerkend voor het weldoenerschap is dat:

- Mensen uit de gemeenschap meeprofiteren van de welstand;
- De weldoener optreedt als adviseur of belangenbehartiger richting publieke instanties;
- Intimidatie en represailles plaatsvinden als er zaken niet gebeuren zoals de weldoener het graag ziet;
- De weldoener het liefst onder de radar blijft.

Mogelijke verschijningsvormen in de woonwijken

Op basis van de voorgaande theoretische duiding is er voor gekozen om in interviews en groepsgesprekken samen met wijkprofessionals en medewerkers van de gemeente te verkennen welke verschijningsvormen er zijn die indiceren dat buurtbewoners functionaliteiten van de overheid op zich nemen, bijvoorbeeld als weldoener.

Alhoewel het concept van 'weldoenerschap' in de recente literatuur aan de orde wordt gesteld, gaven de respondenten die wij in Tilburg spraken daar slechts een enkel (en steeds hetzelfde) voorbeeld van. Het gaat hierbij steeds om een specifiek voorbeeld waarin een enkele familie veel invloed wist te winnen in de buurt door voor buurtbewoners zaken te regelen, waaronder het verstrekken van leningen, en zich als weldoener te manifesteren met giften en de oprichting van een sportschool. Deze casus is uitgebreid beschreven in eerdere publicaties (Tops & Tromp, 2016; Tops, 2018) en komt ook aan bod in de recente publicatie van Bruinsma et al. (2018).

Dat neemt overigens niet weg dat respondenten zich veel kunnen voorstellen bij het ondermijnende effect dat weldoenerij met zich mee kan brengen. Het lijkt echter, in ieder geval voor de respondenten die wij spraken, in beperkte mate zichtbaar te zijn.

Een suggestie die wel wordt gedaan is dat bewoners van een buurt mogelijk mee kunnen profiteren van (al dan niet crimineel) vermogen van een weldoener en er daarmee minder urgentie zou ontstaan om inkomensondersteuning, indien daar aanspraak op zou zijn, aan te vragen.

4 Ontstaan van kwetsbare groepen burgers

Theoretische duiding

Shaw en McKay (1942) stellen dat criminaliteit vaker voorkomt in wat zij omschreven als 'gedesorganiseerde' woonbuurten, waarin sprake is van 'sociale ontwrichting'. Deze desorganisatie bestaat volgens hen voornamelijk uit de aanwezigheid van armoede, afhankelijkheid van sociale ondersteuning en een hoge instroom van immigranten. De heterogene samenstelling van deze buurten zou leiden tot een afwezigheid van gedeelde normen en een gebrekkige sociale controle. Shaw en McKay (1942) bieden hiermee een sociologische verklaring voor de verschillen in prevalentie van deviant of crimineel gedrag in verschillende stadsdelen. In het huidige tijdsgewricht kan deze zienswijze vertaald worden naar de concentratie van sociale problematiek in krachtwijken: de zogenaamde multi-problematiek. Simpelweg omdat hier meer mensen bij elkaar wonen die hoger scoren op de aanwezigheid van negatieve sociale indicatoren. Denk hierbij aan een relatief hoge werkloosheid, een hoog percentage drop-outs, een hoge mate van uitkeringsafhankelijkheid, een laag gemiddeld inkomen, et cetera. De problemen van deze wijken en haar bewoners zijn zowel sociaal, fysiek, demografisch als economisch van aard.

Een verdere uitwerking van de vraag naar kenmerken van criminele wijken wordt overigens gegeven door Stark (1987) in zijn theorie van de ecologie van criminaliteit. Stark stelt dat er vijf kenmerken zijn die buurten met hoge criminaliteitscijfers karakteriseren. Deze vijf kenmerken komen volgens hem steeds terug in het werk van de Chicago School en van de statistici in het negentiende-eeuwse Engeland, maar zijn nooit systematisch op een rijtje gezet. Het betreft de volgende vijf kenmerken:

- (1) Bevolkingsdichtheid (density);
- (2) Armoede (poverty);
- (3) Gemengde functies (mixed use: in de buurt vind je zowel woningen als fabrieken, werkplaatsen en kantoren, wat volgens Stark gelegenheid voor criminaliteit creëert);
- (4) Snelle wisseling van de bevolking (residential mobility: er is sprake van veel migratie, bewoners trekken weg uit de buurt en maken plaats voor nieuwe bewoners van buitenaf);
- (5) Verval (dilapidation: de staat van onderhoud van de gebouwen is slecht, wat de sfeer van de buurt beïnvloedt en de bewoners stigmatiseert).

De routine-activiteitentheorie (Cohen & Felson, 1979) biedt een alternatieve verklaring voor de verhoogde criminaliteit in specifieke stadsdelen. Criminaliteit wordt volgens deze benadering niet veroorzaakt door sociale ongelijkheid, maar door rationele keuzes van daders. Het verschil in blootstelling aan criminaliteit biedt in deze redenering een verklaring voor een hogere prevalentie van slachtofferschap. Blootstelling aan specifieke situationele omstandigheden bepalen volgens deze theorie vooral of iemand dadergedrag gaat vertonen of juist te maken krijgt met slachtofferschap.

In de gelegenheidstheorie – die een belangrijke basis vormt voor de Nederlandse aanpak van ondermijnende criminaliteit – is bovengenoemde zienswijze verder uitgewerkt. Criminaliteit vindt plaats als er sprake is van relatief grote aantallen potentiële daders, de aanwezigheid van geschikte doelwitten en de afwezigheid van effectief toezicht. Cohen en Felson (1979) noemen dit de chemie van criminaliteit: het ontbreken van één van de drie elementen is voldoende om criminaliteit in die specifieke situatie te voorkomen. De aanwezigheid van alle drie de elementen verhoogt juist de criminaliteit in die specifieke omgeving.

Vertaald naar de context van de ondermijnende woonbuurt kan gezegd worden dat de risicofactoren die doorgaans gebruikt worden om criminaliteit te verklaren in de ene woonbuurt significant meer aanwezig zijn dan in de andere. Op macroniveau vormen moderne achterstandswijken in die zin geografisch afgebakende gebieden waar, afgaand op de hierboven uiteengezette theorieën, kwetsbare groepen individuen zich verzamelen. Dit is aan de ene kant betekenisvol in de zin dat er meer potentiële daders aanwezig zijn: zij zien de gebrekkige kansenstructuur als motivatie om op alternatieve wijze de welvaartsdoelen van de samenleving te realiseren. Op microniveau biedt de aanwezigheid van kwetsbare buurtbewoners aan de andere kant een opportuniteitsstructuur voor criminaliteit. In sommige woonbuurten is sprake van een aanwezigheid van relatief grote aantallen kwetsbare wijkbewoners, zoals eenoudergezinnen, bewoners in een financieel kwetsbare positie en relatief hoge aantallen bewoners met een licht verstandelijke beperking. Hierdoor wordt, uitgaande van de opportuniteitstheorie, zowel het aantal potentiële daders verhoogd, alsook de nabijheid en toegang tot potentiële (makkelijke) doelwitten vergroot.

Een deel van de wijkbewoners zal mogelijk besluiten zijn of haar marginale positie in de samenleving te verbeteren, door bijvoorbeeld hand- en spandiensten te verrichten in de criminaliteit. Het beschikbaar stellen van een zolder voor de hennepcultuur om het maandsalaris aan te vullen is hiervan een veelvoorkomend voorbeeld. Maar het ontstaan van kwetsbare groepen burgers dient hier zeker ook als het uitblijven van reeds bestaande kwetsbare groepen wijkbewoners door de sterkeren in die wijk opgevat te worden. Criminele wijkbewoners buiten de relatief zwakkeren in hun sociale omgeving soms uit door hen voor hun karretje te spannen en hen de vuile klusjes (lees: hoge pakkans) te laten opknappen. Ook treden criminele buurtbewoners soms op als handhavers van de orde in een wijk of controleren zij de bewegingen van niet-criminele buurtgenoten.

Een andere interessante invalshoek in dit kader is de sociale controle theorie van Hirschi. De kern van de theorie van Hirschi is dat mogelijkheden voor deviant gedrag ontstaan als de bindingen van een individu met de samenleving zwak of verbroken zijn (Hirschi, 1969, p. 16). Wat mensen van het plegen van criminaliteit afhoudt, of het op zijn minst beperkt, zijn de bindingen met de maatschappelijke instituties, zoals het gezin, de school, maar ook het wettelijk systeem.

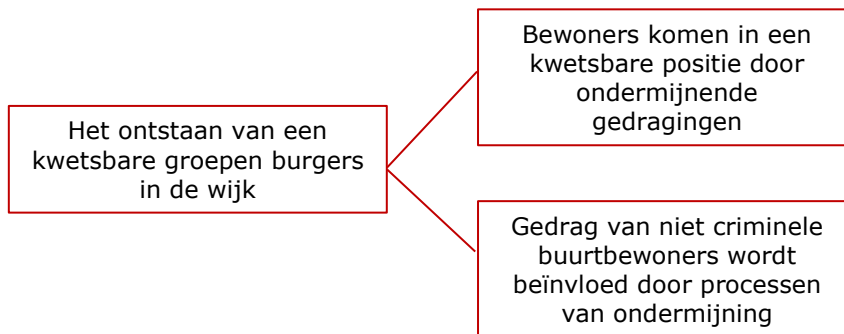
De belangrijkste twee elementen uit de theorie van Hirschi zijn 'emotionele hechting' (*attachment*) en 'verplichtingen aangaan' (*commitment*), wat moet worden uitgelegd als het aangaan van verplichtingen met betrekking tot maatschappelijk geaccepteerde en nastrevenswaardige doelen. Het aangaan van zulke verplichtingen vraagt investeringen, zoals het volgen van onderwijs met het doel om later een goede baan te bemachtigen, die teniet kunnen worden gedaan als je overgaat tot crimineel gedrag. Daarmee zet je de beoogde baan op het spel en het maakt de investering die je hebt gedaan waardeloos. Andersom geredeneerd zal voor iemand die dergelijke investeringen niet heeft gedaan, het element 'verplichtingen aangaan' dus niet remmend werken op het plegen van delinquent gedrag. Hechting en commitment kunnen worden bevorderd door maatschappelijke investeringen.

Mogelijke verschijningsvormen in de woonwijken

Op basis van de theoretische duiding is er voor gekozen om in interviews en groepsgesprekken samen met wijkprofessionals en medewerkers van de gemeente te verkennen welke verschijningsvormen er zijn die indiceren dat:

- (1) Bewoners in een kwetsbare positie komen door ondermijnende gedragingen;
- (2) Gedrag van niet criminele buurtbewoners beïnvloed wordt door processen van

ondermijning.

Bewoners van een wijk kunnen in een kwetsbare positie komen, waarin zij – al dan niet op vrijwillige basis – criminele gedragingen begaan of deze ondersteunen. In de interviews worden diverse groepen wijkbewoners genoemd die in meer of mindere mate kwetsbaar zouden zijn voor uitbuiting door kwaadwillende buurtgenoten. De belangrijkste voorbeelden hiervan zijn licht verstandelijk beperkten, jongeren, alleenstaande vrouwen, verslaafden en ouderen. Als onderliggende criminogene factoren worden in deze context financiële kwetsbaarheid, middelengebruik, lage intelligentie en beïnvloedbaar genoemd. In zijn algemeenheid kan gesteld worden dat sociaal zwakkere wijken door een opeenstapeling van deze vormen van maatschappelijke problematiek ook de plekken zijn waar ondermijnende processen zich, relatief gezien, meer nadrukkelijk manifesteren.

Sommige bewoners van sociaal zwakkere wijken bevinden zich in een kwetsbare financiële situatie. Dit maakt hen aan de ene kant dankbare slachtoffers voor uitbuiting door criminele wijkgenoten en aan de andere kant soms zelf ook meer gemotiveerd om hun inkomsten op een illegale manier te vergroten. Een combinatie van de financiële eindjes met moeite aan elkaar kunnen knopen en tegelijkertijd door een persoon met aanzien in de wijk benaderd worden met het 'vriendelijke verzoek om plantjes in je huis te zetten', kan soms al genoeg zijn. Het aanvullen van een uitkering in combinatie met bewindvoering door middel van het verrichten van zwart werk of andere illegale activiteiten, wordt in enkele interviews als systematisch voorgesteld. In principe is hierbij zowel sprake van 'breng-' als 'haalgedrag' en dus niet zonder meer sprake van een situatie van uitbuiting.

Criminele buurtbewoners zijn er soms wel degelijk doelbewust op uit om van zwakkere buurtbewoners te profiteren. Een wijkwerker sprak tijdens een interview hardop zijn ongeloof uit over een situatie waarbij een man zich, bij een lichtverstandelijke buurtbewoner, voordeed als een behulpzame wijkgenoot. Na enkele klusjes bij het door hem beoogde slachtoffer in huis te hebben uitgevoerd, trekt hij in op de zolder van de licht verstandelijk beperkte. *"En dan komt het letterlijk tot het punt waarin hij eigenlijk precies doet waar hij zelf zin in heeft en zijn slachtoffer in zijn eigen huis doodsbang voor hem is en hem dus zijn gang maar laat gaan."* In dit voorbeeld lijkt een doelbewuste actie, 'het uitbuiten van een kwetsbare buurtbewoner', een geleidelijk verloop te kennen, waarbij de 'uitbuiters' als het ware met een soort van verkooptruc eerst het vertrouwen wint van het slachtoffer, waarna de grenzen steeds verlegd worden en een situatie van uitbuiting gecreëerd wordt. Hoewel deze manier van handelen slechts in één interview aan de

orde is gekomen, wordt het exploiteren van zwakkere bewoners in een wijk wel door vrijwel alle respondenten van het onderzoek onderschreven.

Zo worden in enkele andere voorbeelden licht verstandelijk beperkten en/of verslaafde meisjes en vrouwen benaderd met het doel hen in seksueel opzicht uit te buiten. In één van deze gevallen benadert een buurtbewoner stelselmatig jonge bewoonsters van een GGZ-instelling om hen seksueel te exploiteren. Ook worden licht verstandelijk beperkte jongeren soms benaderd om 'klusjes' uit te voeren, zoals in het geval van een jonge wijkbewoner die opgehitst wordt om dure telefoonabonnementen af te sluiten. De jongen gaat er in mee, sluit diverse dure abonnementen af op zijn naam en verkoopt de luxe telefoons voor een klein bedrag door aan de personen die hem hiertoe hebben aangespoord. Zelf blijft de jongen achter met enkele honderden euro's en een flinke schuld aan verschillende aanbieders van telecommunicatie. Waar in bovenstaande casussen nog een mate van subtiliteit valt waar te nemen, wordt in een interview aangegeven dat ook gevallen zijn waargenomen waarbij nieuwe buurtbewoners worden benaderd met opmerkingen als *"wil je katvanger zijn of plantjes?"*, of *"je hebt twee keuzes in deze buurt: hennep of prostitutie"*, waarbij de aanbieder een dreigende toon en houding aanneemt.

Naast het verrichten van hand en spandiensten ondersteunend aan verschillende vormen van criminaliteit, passen niet-criminele buurtbewoners hun gedrag soms aan. In deze gevallen gaat het meestal letterlijk om het uit beeld blijven bij personen. In de meeste gevallen gaat dit over personen van wie zij weten dat ze antisociaal zijn of crimineel gedrag vertonen en waarvoor zij een zekere mate van angst hebben. Misstanden worden dan niet gemeld (*"bewoners laten het soms gebeuren"*) uit angst voor de gevolgen die zij daarvan kunnen ervaren. Ook geeft een respondent aan dat met name in multiculturele stadswijken sommige ouderen de openbare ruimte slechts op bepaalde dagdelen zouden gebruiken. Zij ontlopen op die manier potentiële overlastgevers. Ook gebruiken zij soms andere aanlooproutes om 'niet langs een bepaald huis te hoeven lopen' op weg naar hun dagelijkse boodschappen. In een ander voorbeeld maken niet-criminele buurtbewoners een omweg, om niet langs het – vol camera's hangende – huis van een bekende lokale crimineel te hoeven lopen.

Een laatste variant van aangepast gedrag van niet-criminele buurtbewoners zou volgens de respondenten kunnen liggen in het mijden van de wijk. Mogelijke uitingsvormen die daarbij horen zouden dan zijn het verhuizen uit de wijk (of daar een sterke wens toe hebben) dan wel aangeboden huurhuizen in specifieke straten of wijken niet accepteren.

5 Ontstaan van beeldvorming dat misdaad loont

Theoretische duiding

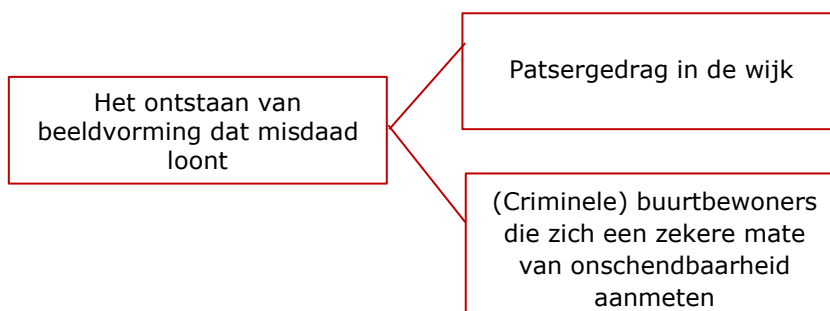
Respondenten van dit onderzoek wijzen op het effect dat ondermijnende criminaliteit kan hebben op niet-criminele bewoners van een buurt. Bijvoorbeeld in het geval dat niet-criminele buurtbewoners geconfronteerd worden met criminele buurtgenoten die over grote sommen geld of luxeartikelen beschikken, welke voor henzelf niet binnen handbereik zijn. In combinatie met een lage pakkans kan dit bij de 'hardwerkende burger', en overigens ook de (beginnende) criminele burger, het beeld oproepen dat misdaad loont. Naast een ervaren gevoel van onrechtvaardigheid kan dit beeld een aantrekkingskracht uitoefenen op niet-criminele buurtbewoners, waardoor zij mogelijk zwichten voor het 'snelle geld' dat met criminaliteit verdiend kan worden, aldus de respondenten. De mate van 'patsergedrag' in de wijk, wordt daarmee gezien als een zinvolle invulling van het ondermijnende effect dat er een beeldvorming ontstaat met als belangrijk kenmerk: 'misdaad loont'. Naast het eventuele patsergedrag wordt ook de opstelling van specifieke (criminele) buurtbewoners genoemd als passende invulling van dit ondermijnend effect.

Tops en Van der Torre (2014) geven in hun onderzoek naar wijkaanpak en ondermijnende criminaliteit aan dat ondermijning leidt tot het aantasten van positief beleid. Hierbij wordt het voorbeeld gegeven dat arbeid(sparticipatie) en onderwijsbeleid hinder ondervinden van ondermijnende criminaliteit. Ze concluderen dat ondermijnende criminaliteit leidt tot een alternatieve denkwereld ten aanzien van kennis, status en inkomen in de onderzochte gebieden (voornamelijk wijken die onderdeel hebben uitgemaakt van het beleid rond de wijkaanpak). Ze geven aan dat de nabijheid van criminele kansen en criminele rolmodellen ervoor zorgt dat een categorie twintigers in dubio belandt: ga ik voor het gebaande traject zonder garanties van langdurig onderwijs of ga ik voor criminele opties met een lage pakkans of (mogelijke) repercussies. Daarnaast concluderen de onderzoekers dat in de onderzochte gebieden gemakkelijker territoriaal geweld ontstaat tegen burgers en publieke uitvoerders door jonge criminelen. Het gevoel onaantastbaar te zijn speelt hierin een rol volgens de auteurs.

Mogelijke verschijningsvormen in de woonwijken

Op basis van de theoretische duiding is er voor gekozen in interviews en groepsgesprekken samen met wijkprofessionals en medewerkers van de gemeente te verkennen welke verschijningsvormen er zijn die indiceren dat:

- (1) Er sprake is van zogenaamd 'patsergedrag' in de wijk;
- (2) (Criminele) buurtbewoners die zich een zekere mate van onschendbaarheid aanmeten.

Respondenten geven aan dat het patsergedrag in een wijk tot uiting komt in het bezit van vele luxe artikelen, zoals dure auto's, boten, motoren of campers, terwijl niet duidelijk is dat daar een logische legale inkomstenbron voor is. Patsergedrag wordt daarnaast door de respondenten geoperationaliseerd als het aan anderen laten zien dat 'je het goed hebt', 'het breed laten hangen'. Daarbij hoort (ook) het dragen van dure kleding, het kopen van A-merk artikelen en het aangaan van cosmetische chirurgie. En, door het uitgebreid vieren van je 'life-events', zoals een verjaardag of trouwerij.

Uit de interviews met toezichthouders komt duidelijk naar voren dat de ondermijning zich vooral laat kenmerken door een vorm van onaantastbaarheid door criminele bewoners. Criminele buurtbewoners meten zichzelf soms een 'aura van onaantastbaarheid' aan, waarbij overheidsgezag openlijk niet erkend wordt en het signaal aan de overige buurtbewoners wordt gegeven dat dit ook niet nodig of zelfs onwenselijk is. Volgens een van de respondenten zijn opmerkingen als *"Jullie hebben nog een week om me te pakken, daarna zit ik in Spanje"*, kenmerkend voor deze gepercipieerde onaantastbaarheid. Een andere opmerkelijke bevinding is dat respondenten aangeven dat dit soms ook versterkt wordt door het optreden van andere partners, die tijdens handhavingsacties proberen de-escalerend op te treden, waardoor feitelijk het intimiderende gedrag van bewoners wordt geaccepteerd en daarmee (ook) de rechtshandhaving wordt ondermijnd. Ook deze zaken kunnen volgens respondenten bijdragen aan het ontstaan van een beeldvorming in de wijk dat 'misdad loont'.

6 Ontstaan van oneerlijke concurrentie

Theoretische duiding

Een ander belangrijk thema dat naar voren komt is het economische effect dat ondermijning heeft op wijkniveau. Uit recente onderzoeken blijkt dat Nederland 'bronland' genoemd wordt als het gaat om de teelt van hennep en de productie van synthetische drugs (zie o.a. Lam, Van der Wal & Kop, 2018; Tops et al., 2018). Hierbij worden miljarden verdiend, waarvan slechts een klein deel wordt gelokaliseerd en in beslag genomen. Naast het ondermijnende effect dat dit op de samenleving heeft, wordt veelal gesproken over de schade die hieruit voortkomt voor diverse economische sectoren (LIEC, 2015, p. 5). Criminele samenwerkingsverbanden zouden veelvuldig gebruikmaken van contra-strategieën met als doel de door hen ondernomen criminele activiteiten af te schermen voor politie en justitie en daarmee opsporing en vervolging te bemoeilijken. De ontstane situatie vergroot de invloed van criminelen op ondernemingen en maakt deel uit van een maatschappelijke innesteling van criminaliteit (Lam, Van der Wal & Kop, 2018).

Wanneer je het economische perspectief van ondermijning als uitgangspunt neemt, kan bijvoorbeeld gedacht worden aan de aantasting van de integriteit van het legale financiële en bancaire systeem, de gevolgen van witwassen voor de economie en de legale private sector (Kolthoff, 2018). Al in 1996 wijst de Parlementaire Commissie Opsporingsmethoden (PEC) naar enkele kwetsbaarheden die de verwevenheid tussen boven- en onderwereld kunnen vergroten. Zo wordt gewezen op branches waar criminelen van oudsher relatief vertrouwd mee zijn, zoals de bouwnijverheid, de automobielbranche, de horeca en het transportwezen. Ook kunnen branches met een lage drempel van toetreding, waarin weinig gereguleerd is, of waarin als gevolg van een hevige concurrentie het voortbestaan niet zeker is, als kwetsbaar aangemerkt worden (Lam, Van der Wal & Kop, 2018).

Met name het Midden- en Kleinbedrijf (MKB) wordt aangetast door de activiteiten van criminele organisaties die hun criminele opbrengsten willen witwassen. Hiervoor worden niet zelden zogenaamde dekmantelbedrijven (frontstores) gebruikt en proberen daders een belang te verwerven in legale bedrijven, om via die route geld verdiend uit criminele activiteiten wit te wassen (McDowell & Novis, 2001; Kolthoff, 2018). De risico's van deze gang van zaken voor de samenleving zijn niet te onderschatten, omdat de macht van de overheid, de markt en de burgers op deze wijze verschuift naar criminele organisaties.

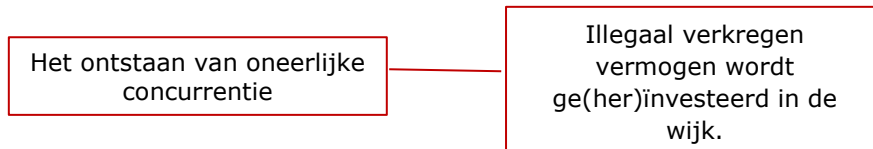
Wanneer daders de door hen verdiende drugsgelden onderbrengen in ondernemingen, kan dit leiden tot een oneerlijke concurrentiepositie ten opzichte van collega-ondernemers die in dezelfde sector werkzaam zijn. Als gevolg van deze oneerlijke concurrentie kan een 'verziekt ondernemersklimaat' ontstaan. Door het samensmelten van legaal en illegaal ondernemerschap ontstaat een situatie waarbij bonafide ondernemers de concurrentiestrijd met malafide ondernemers verliezen (Kruisbergen et al., 2012). Malafide bedrijven kunnen zich, in tegenstelling tot hun bonafide concurrenten, verlies permitteren en zijn niet afhankelijk van legale winsten. Tops en Van der Torre (2014) wijzen in dit verband op het verschil in bedrijfsvoering tussen autoverhuurbedrijven die crimineel geld witwassen of accepteren en bedrijven die dit niet doen.

Niet alleen ondernemers profiteren van deze 'sluipende maatschappelijke acceptatie van misdaadgeld'. Ook wijkbewoners profiteren soms van het criminele geld dat door (vaak familieleden) wordt binnengebracht. Daarnaast wijzen Tops en van der Torre (2016, p.18) op de constatering dat het aannemen van crimineel geld "voor een kleine categorie bewoners en ondernemers crimineel-economische

kansen biedt, maar voor een andere categorie leidt het tot observaties en waarnemingen waar ze aanstoot aan nemen. Het is beide ondermijnend: de ene categorie criminaliseert en de andere categorie dreigt het vertrouwen in de overheid te verliezen”.

Mogelijke verschijningsvormen in de woonwijken

Op basis van de theoretische duiding is er voor gekozen in interviews en groepsgesprekken samen met wijkprofessionals en medewerkers van de gemeente te verkennen welke verschijningsvormen er zijn die indiceren dat illegaal verkregen vermogen wordt ge(her)investeed in de wijk.

Het beeld dat geschetst wordt door respondenten is dat in een wijk waarin de mate van ondermijning 'groeit' de samenstelling van winkels, en horeca verandert en dat er winkels worden gefinancierd en startkapitaal bijeen wordt gebracht op basis van illegaal verkregen vermogen. Een van de respondenten geeft aan dat het heel lastig is om onderscheid te maken tussen 'wit en zwart geld'. Sommige van de winkels worden puur gebruikt als witwasconstructie, andere wel degelijk om gewoon op een legale wijze inkomsten te genereren, maar is het startkapitaal illegaal verkregen. Ook worden tekorten aangevuld met inkomsten uit illegale activiteiten, waardoor de marktwerking wordt aangetast en oneerlijke concurrentie kan ontstaan. Hiermee ontstaat uiteindelijk ondermijning en aantasting van de open economie, aldus respondenten.

Hoewel er door een deel van de respondenten vermoedens worden uitgesproken, lukt het hen niet altijd deze te concretiseren. In algemene zin wordt opgemerkt dat het opvalt wanneer er een duidelijke stijging is van specifieke criminogene branches, zoals kapperszaken. Daarnaast zijn er soms vermoedens op basis van een onderbuikgevoel dat er 'iets niet in de haak is' met een bepaalde onderneming. Het valt op dat het hierbij vaak gaat over de mate van bedrijvigheid die niet passend is bij de betreffende locatie. Aan de ene kant worden verdachte activiteiten waargenomen op locaties of tijdstippen die niet voor de hand liggen. Hierbij kan gedacht worden aan een loods aan de rand van de stad, waar in de avonduren veel onbestemde activiteiten plaatsvinden. Aan de andere kant staan waarnemingen met betrekking tot het vrijwel geheel ontbreken van bedrijvigheid op locaties waar deze wel verwacht wordt.

7 Overzicht van verschijningsvormen

In de voorgaande hoofdstukken zijn vele mogelijke verschijningsvormen van signalen van ondermijning in woonwijken aan de orde gekomen. Hieronder presenteren we een totaaloverzicht van de mogelijke verschijningsvormen die zijn voorgekomen uit het onderzoek.

Ontstaan van een subcultuur in de wijk

- ➔ *Buurtbewoners laten zich niet sturen door regels en voorschriften van de overheid*
 - (Ver)bouwen zonder vergunningsaanvraag;
 - Voorschriften van woningbouwcorporaties niet naleven;
 - Moedwillig zonder rijbewijs autorijden;
 - Intimiderende acties richting te vestigen huurders;
 - Claimen van de openbare ruimte in fysieke zin;
 - Claimen van de openbare ruimte door houding en gedrag.
- ➔ *Er is sprake van een eigen systeem van normen en waarden bij een deel van de wijkbewoners*
 - Openlijk in twijfel trekken van de positie van gezagsdragers;
 - Negatieve beeldvorming over gevestigde instanties;
 - Negatief gedrag richting gevestigde instanties;
 - Norm/waarde: geld verdienen is altijd legitiem;
 - Razendsnelle imitatie en communicatie onderling;
 - Stigmatisering bij 'kop boven het maaiveld';
 - Vroegtijdige schooluitval;
 - Uitkeringsafhankelijkheid;
 - Sterk intern gerichte sociale cohesie.

Ontstaan van machtsovername in de wijk

- ➔ *Buurtbewoners nemen functionaliteiten van de overheid op zich, bijvoorbeeld als weldoener*
 - Weldoenerij voor de buurt;
 - Niet-gebruik inkomensondersteuning.

Ontstaan van kwetsbare groepen burgers in de wijk

- ➔ *Bewoners komen in een kwetsbare positie door ondermijnende gedragingen*
 - Beperkt/gecontroleerd voelen door buurtbewoners;
 - De wens hebben om te verhuizen;
 - Bewoners die benaderd worden voor criminele activiteiten.
- ➔ *Gedrag van niet criminele buurtbewoners wordt beïnvloed door processen van ondermijning*
 - Daadwerkelijke verhuisbewegingen;
 - Niet accepteren van aangeboden huurhuizen;
 - Mijden van de openbare ruimte;
 - Het niet melden, laten gebeuren (lage meldingsbereidheid).

Ontstaan van beeldvorming dat misdaad loont

→ *Patsergedrag in de wijk*

- Discrepantie tussen inkomsten en uitgaven;
- Bezit van onverklaarbaar luxe artikelen;
- Uitgebreide viering van 'life-events'.

→ *(Criminele) buurtbewoners zich een zekere mate van onschendbaarheid aanmeten*

- Moeilijke aanspreekbaarheid op overlastgevend, deviant gedrag.

Ontstaan van oneerlijke concurrentie

→ *Illegaal verkregen vermogen wordt ge(her)investeed in de wijk*

- Stijging omvang specifieke criminogene branches (bijvoorbeeld kapperszaken, notenbars);
- Bedrijvigheid (aanloop) die niet passend is bij de locatie (winkels zonder klanten, garageboxen met veel activiteit);
- Aanwezigheid van ondernemers zonder commerciële activiteiten;
- Veel vastgoed dat toebehoort aan enkele UBO (Ultimate Beneficial Owner [uiteindelijke belanghebbende]).

8 Tenslotte

Uit de gesprekken die voor dit onderzoek zijn gevoerd, zijn tientallen verschijningsvormen van ondermijnende effecten opgehaald bij wijkprofessionals. Daarbij bleek dat respondenten – gestimuleerd door de vragen die de onderzoekers stelden – vaak woorden probeerden te geven aan onderbuikgevoelens en sentimenten. *“Het is vaak het niet-pluis gevoel dat maakt dat ik een vermoeden van ondermijnende activiteiten ervaar”*, zoals een van de respondenten treffend samenvat. Desondanks is het veel respondenten gelukt om deze onderbuikgevoelens te verwoorden in termen van verschijningsvormen.

Dit onderzoek was explorerend van aard en bedoeld om na te gaan welke verschijningsvormen van ondermijning er in woonwijken zijn. De verschijningsvormen kunnen door gemeenten en externe (keten)partners in ieder geval gebruikt worden om – desgewenst systematisch – een breder en diepgaander beeld te krijgen van ondermijning in woonwijken. In gesprekken met onder andere wijkmanagers is bijvoorbeeld naar voren gekomen dat er in Tilburg op dit moment vooral behoefte is om – samen met interne en externe partners – het gesprek over de (stand van zaken in) wijken aan te gaan. In de praktijk gebeurt dit al, vier maal per jaar, in bijeenkomsten van de buurtregie. Ook ondermijning is daarbij een belangrijk onderwerp. De suggestie is gedaan, en wij ondersteunen die graag, om vanuit de vijf ondermijnende effecten die in dit onderzoek centraal staan, ervaringen uit te wisselen. Zien de verschillende partners bijvoorbeeld dat er steeds meer ‘een subcultuur ontstaat waarmee de overheid buiten spel dreigt te komen staan’? En zo ja, hoe komt dat en, vooral, hoe is daar in te interveniëren? De verschijningsvormen per ondermijnend effect kunnen gebruikt worden om het gesprek met elkaar aan te gaan en te structureren. Deze inspanningen kunnen bijdragen aan een beter zicht op – en aanpak van ondermijning – op het niveau van woonwijken.

Bijlage 1 - Verantwoording van het onderzoek

De gemeente Tilburg vroeg aan het Expertisecentrum Veiligheid van Avans Hogeschool om via onderzoek na te gaan welke verschijningsvormen van ondermijning zich in de woonwijken van Tilburg voordoen.

Het onderzoek is uitgevoerd in twee fases: een eerste definiërende fase en een tweede exploratieve fase. Hieronder zijn de onderzoeksactiviteiten die voor de totstandkoming van deze publicatie zijn ondernomen, kort toegelicht.

Fase 1: definiëren

De eerste fase van het onderzoek stond in het teken van definiëring. We stelden samen met vertegenwoordigers van de gemeente Tilburg vast wat we in het verdere onderzoek exact onder ondermijning zouden verstaan en welke ondermijnende effecten idealiter in beeld gebracht zouden moeten worden.

Onderzoeksactiviteiten in deze fase waren:

- een korte inventariserende literatuurscan om na te gaan welke definities van ondermijning in de (semi-)wetenschappelijke literatuur en in de praktijk (bijvoorbeeld door andere gemeenten) worden gehanteerd;
- vijf afzonderlijke face-to-face interviews met vertegenwoordigers van de gemeente Tilburg, met name gericht op de vraag welke ondermijnende effecten van georganiseerde criminaliteit in beeld moeten/kunnen worden gebracht;
- twee focusgroepen met vijf vertegenwoordigers van de gemeente Tilburg om vast te stellen welke definitie en ondermijnende effecten definitief gebruikt zullen worden en welke eerste empirische en theoretische invulling daaraan gegeven kon worden.

Fase 2: exploreren

De tweede fase van het onderzoek was exploratief van aard. We voerden literatuuronderzoek uit en inventariseerden bij onze respondenten welke mogelijke verschijningsvormen van ondermijning in woonwijken voorkomen.

Onderzoeksactiviteiten in deze fase waren:

- literatuuronderzoek op het gebied van ondermijning om na te gaan in hoeverre de ondermijnende effecten theoretisch onderbouwd kunnen worden;
- zeven (deels gecombineerde) face-to-face interviews met vertegenwoordigers van de gemeente gericht op de beelden / verschijningsvormen die zij hebben bij de ondermijnende effecten.
- zeven face-to-face interviews met wijkprofessionals, met name gericht op welke beelden en signalen van ondermijnende effecten zij hebben en hoe die tot uiting komen;
- een afsluitende focusgroep met vertegenwoordigers van de gemeente Tilburg ter bespreking van de verschijningsvormen.

Bijlage 2 - Overzicht van respondenten

Functies van respondenten eerste definiërende fase

Functie binnen gemeente Tilburg
Teamleider Intelligence, beleid en veiligheid
Coördinator ondermijnende criminaliteit
Coördinator leefbaarheid en ondermijning
Programmanager ondermijning
Extern adviseur voor de gemeente Tilburg

Functies van deelnemers focusgroepen eerste fase

Functie binnen gemeente Tilburg
Coördinator intelligence
Projectleider veiligheid
Teamleider Intelligence, beleid en veiligheid
Programmanager ondermijning
Strategie veiligheid en wijken

Respondenten interviews tweede explorerende fase

Functie / afdeling
Adviseur informatievoorziening, gemeente Tilburg
Adviseur informatievoorziening, gemeente Tilburg
Onderzoek en ontwikkeling, gemeente Tilburg
Onderzoek en ontwikkeling, gemeente Tilburg
Onderzoek en ontwikkeling, gemeente Tilburg
Omgevingsmanager, gemeente Tilburg
Omgevingsmanager, gemeente Tilburg
Medewerker Werk en inkomen
Sociaal werker, Contour de Twern
Wijkregisseur Groenewoud / Broekhoven
Medewerker handhaving
Wijkagent 't Zand Tilburg, politie
Wijkagent Broekhoven, politie
Woonconsulent woningcorporatie TIWOS

Deelnemers focusgroep tweede explorerende fase

Functie binnen gemeente Tilburg
Medewerker onderzoek en ontwikkeling
Voormalig coördinator intelligence
Omgevingsmanager
Teamleider Intelligence, beleid en veiligheid
Programmanager ondermijning
Strategie veiligheid en wijken

Bijlage 3 - Literatuuroverzicht

- Bruinsma, M. Y., Ceulen, R., & Spapens, A. (2018). *Ondermijning door criminele 'weldoeners': Inventariserend onderzoek*. Den Haag: SDU.
- Cohen, A. (1955). *Delinquent boys: The culture of the gang*. New York, NY: Free Press.
- Cohen, L., & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity's approach. *American Sociological Review*, 44, 588-608.
- Cloward, R. A., & Ohlin, L. E. (1960). *Delinquency and opportunity: A theory of delinquent gangs*. New York, NY: The Free Press.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Kolthoff, E. (2018). *Lectorale rede Emile Kolthoff*. 's-Hertogenbosch: Expertisecentrum Veiligheid, Avans Hogeschool.
- Kruisbergen, E. W., Van de Bunt, H. G., Kleemans, E. R., & Kouwenberg, R. F. (2012). *Georganiseerde misdaad in Nederland: Vierde rapportage op basis van de monitor georganiseerde criminaliteit*.
- Kuldova, T. (2017). When elites and outlaws do philanthropy: on the limits of private vices for public benefit. *Trends in Organized Crime*, 1-15.
- Lam, J., Van der Wal, R., & Kop, N. (2018). *Sluipend Gif: Een onderzoek naar ondermijnende criminaliteit*. Den Haag: Boom criminologie.
- LIEC. (2015). *Samen gebundeld: Impressies van een integrale aanpak van ondermijning*. Den Haag: LIEC.
- McDowell, J., & Novis, G. (2001). Consequences of money laundering and financial crime. *Economic Perspectives*, 6(2).
- McLaughlin, E., & Muncie, J. (2001). *The Sage Dictionary of Criminology*. London, UK: SAGE Publications.
- Moors, H., & Spapens, T. (2017). *Criminele families in Noord-Brabant: Een verkenning van generatie-effecten in de georganiseerde misdaad*. Amsterdam: Reed Business.
- Shaw, C., & McKay, H. (1942). *Juvenile delinquency and urban areas*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Stark, R. (1987). Deviant places: A theory of the ecology of crime. *Criminology*, 25, 893-909.
- Tops, P. (2018). *Een ongetemde buurt: achterstand, ondernemingszin en criminaliteit in een volksbuurt*. Amsterdam: Balans.
- Tops, P. W., & Tromp, J. (2016). *De achterkant van Nederland: hoe onder- en bovenwereld verstrengeld raken*. Amsterdam: Balans.
- Tops, P. W., & Van der Torre, E. J. (2015). *Wijkenaanpak en ondermijnende criminaliteit*. Boom Lemma uitgevers.

